

5. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. К.: КНЕУ, 2002. 624 с.
6. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.
7. Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 20. частина 3. 2018. С.174-177.

УДК 330.3:631.1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ РИЗИК В АГРАРНІЙ СФЕРІ

THEORETICAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF RISK IN THE AGRICULTURAL SECTOR

*ЧЕРНОВ Д.В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківський національний технічний університет
сізьського господарства імені Петра Василенка**

У статті досліджено теоретичні основи поняття ризик, визначено специфічні риси сізьського господарства, узагальнено основні види ризиків пов'язаних з діяльністю сізьськогосподарських товаровиробників та визначено їх особливості. Розглянуто основні типи інструментів, що можуть використовуватись при управлінні ризиками в агробізнесі.

Ключові слова: ризик, сізьське господарство, аграрне виробництво, бізнес, управління ризиками.

The article examines the theoretical foundations of the concept of risk, identifies specific features of agriculture, summarizes the main types of risks associated with the activities of agricultural producers and identifies their features. The main types of tools that can be used in risk management in agribusiness are considered.

Key words: risk, agriculture, agricultural production, business, risk management.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Підприємницький ризик є невід'ємним елементом підприємницької діяльності. Він виконує важливу функцію фактору розвитку соціально-економічного прогресу. Підприємницький ризик притаманний усім сферам економіки, але особливо він проявляється в аграрному виробництві, яке найбільшою мірою піддається впливу широкого кола чинників, що призводять до виникнення ризиків. Сучасні ринкові умови вимагають від виробників постійного аналізу можливих ризиків, виваженого й обґрунтованого підходу до управління підприємницькими ризиками для підвищення ефективності їхньої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних економістів, що займалися дослідженням теорії ризику можна виділити В. В. Вітлінського, О. А. Вишневу, В. М. Гранатурова, Л. М. Макаревича, С. І. Наконечного, О. Д. Шарапова. Стосовно аграрного виробництва розробкою теоретично-прикладних проблем економічного ризику займалися В. Г. Андрійчук, І. А. Литвинчук, В. М. Нелеп, С. П. Тітова та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення специфічних рис аграрної сфери економіки, що визначають ступінь її ризикованості, визначення сутності поняття «ризик» та основних видів ризиків аграрної сфери залежно від їх природи та впливу.

* Науковий керівник – Бабан Т.О. к.е.н., доцент

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство для України є важливою галуззю економіки, що забезпечує значну частину ВВП країни та експортної виручки. У сільському господарстві наразі працює близько 17% зайнятих. Галузь формує та забезпечує продовольчу безпеку країни та значний експортний потенціал. Як і будь-який вид діяльності, сільське господарство має відповідні ризики, які пов'язані зі специфікою галузі та ряду чинників, що впливають на її розвиток.

До специфічних рис сільського господарства можна віднести наступні:

1) залежність результатів сільськогосподарського виробництва значною мірою від природно-кліматичних умов (температура, вологість, якісний склад ґрунтів та інше), які є нестабільними;

2) виробничі процеси у сільському господарстві характеризуються значним рівнем ризикованості втрати врожаю (спека, злива, град, мороз);

3) поєднання впливу економічних і біологічних законів відтворення, результатом цього синтезу є тривалість виробничих циклів (часові межі виробництва багатьох продуктів є тривалішими одного року, відповідно, значна питома вага витрат виробництва звітнього періоду відображається як незавершене виробництво);

4) сезонність, яка впливає на нерівномірність використання ресурсів, отримання продукції лише у певні проміжки часу, неритмічність збуту і надходження виручки від реалізації;

5) певна частина виготовленої підприємством продукції у наступному виробничому циклі споживається в якості засобів виробництва (корми, насіння);

7) основним засобом виробництва у сільському господарстві є земля, від якості та родючості якої значним чином залежить результативність діяльності. Властиві землі характеристики зумовляють певну спеціалізацію сільськогосподарських підприємств і стратегічні напрями діяльності [1].

У сучасних ринкових умовах сільськогосподарське виробництво вимагає постійного моніторингу зовнішніх факторів впливу: політичних, економічних, соціальних, юридичних, для конкурентного позиціонування на світовому продовольчому ринку. Особливо важливим є врахування національних особливостей країн-імпортерів, зокрема щодо асортименту продукції, що їм пропонується.

Розглядаючи поняття «ризик», наукові підходи, що існують у вітчизняній науці, можна зазначити, що у загальному розумінні цього слова – це можливість отримання будь-яких негативних чи несприятливих результатів і недосягнення очікуваного результату.

Економічною наукою встановлено, що ризик, на відміну від невизначеності, є вимірюваною величиною.

Існування ризику насамперед пов'язане із неможливістю завжди бути впевненим, передбачати настання тих чи інших подій. У бізнесі це певного роду відплата за можливість його здійснювати. Ризик – це усвідомлена можливість небезпеки можливість збитків або неуспіху в якійсь справі, можливість втрати частини активів, недоотримання або неотримання прибутку в результаті впливу несприятливих факторів під час проведення господарської діяльності.

Ризик – це можливість виникнення збитків або недоотримання доходів у порівнянні з прогнозованим варіантом.

Ризик, як і виклик, необов'язково становить небезпеку, це лише її потенційна можливість.

Сільськогосподарські ризики за своїми характеристиками можна цілком віднести до категорії ризиків, що являють собою небезпеку нанесення збитку сільськогосподарському підприємству внаслідок порушення нормального ходу виробничого процесу [2]. У той час, коли природні сили в будь-якій іншій галузі розглядаються лише з точки зору стихійного лиха і завдання збитків, то сільське господарство в цьому відношенні є винятком. Враховуючи, що в рослинництві сонячна енергія та волога є факторами виробництва, дія природних факторів може приносити не тільки збитки, а й додатковий дохід.

Отже, основними ознаками сільськогосподарського ризику є, по-перше, його галузева приналежність і, по-друге, конкретизація об'єкта, на який цей ризик спрямований, – на виробництво.

Ризики у сільському господарстві умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні. На деякі чинники аграрії можуть впливати, інші ж – неможливо навіть передбачити. До зовнішніх відносяться погодні умови, епідемії, зміни законодавства, коливання курсу тощо. У цих умовах сільськогосподарські виробники можуть лише швидко реагувати та з часом пристосовуватись. Проте для протидії внутрішнім чинникам (несправність техніки й обладнання, кадрові проблеми та інше) необхідно розробляти спеціальні системи управління ризиками та фінансовими відносинами, включаючи в себе стратегію і тактику управління ризиком.

В сільському господарстві можна виділити кілька видів ризиків залежно від їх природи та впливу:

1. Виробничі ризики – пов'язані з невизначеністю природних процесів росту сільськогосподарських культур і худоби. Вони виникають внаслідок багатьох неконтрольованих подій, які часто пов'язані з погодою, включаючи надмірну або недостатню кількість опадів, екстремальні температури, град, комах і хвороби. У зменшенні виробничого ризику ключову роль відіграє технологія. Швидке впровадження нових сортів сільськогосподарських культур і технологій виробництва часто створюють потенціал для підвищення ефективності. Вагомий вплив на процес виникнення ризикових ситуацій справляє рівень розвитку інфраструктури галузей аграрного виробництва. Так, втрати зерна внаслідок відсутності надійних умов зберігання та переробки складають до 15 %, картоплі – близько 20%, овочів і плодів – близько 30%. У зв'язку з несвоєчасною доставкою матеріальних ресурсів, недотриманням технологічної дисципліни й термінів перевезень, псуванням сільськогосподарської продукції й інших вантажів в очікуванні й у процесі транспортування сільське господарство в Україні зазнає величезних втрат, що досягають 20% зібраного урожаю. Щорічні втрати за транспортування становлять 1,0–1,5 % валового збору зерна.

2. Цінові або ринкові ризики – пов'язані зі зміною цін на продукцію або додаткових витрат у процесі виробництва, який зазвичай є тривалим. Наприклад, для тваринництва, як правило, потрібні регулярні інвестиції у корм і обладнання, які можуть не давати віддачу протягом декількох місяців або навіть років. Країни-експортери та імпортери досить тісно пов'язані між собою, а тому на доходи сільськогосподарських товаровиробників та експортерів можуть сильно вплинути події в інших країнах.

3. Кадрові ризики – це ризики, пов'язані з працівниками, їхнім здоров'ям, особистими відносинами, які можуть вплинути на процес виробництва, його ефективність. Проблеми також можуть викликати травма або погане самопочуття керівника. Крім того, низька кваліфікація та халатне відношення працівників підприємства також значно впливають на урожайність і на якість кінцевого продукту. Частка працівників з неповною та вищою освітою в аграрній сфері поки що залишається низькою – у середньому 27,7 % за нормативних показників 70–100 %, не зважаючи на те, що щороку в галузі здійснюють професійну перепідготовку кадрів і підвищення їхньої кваліфікації. Серед управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств коефіцієнт перепідготовки та підвищення кваліфікації становить у середньому 0,2.

4. Інституційні ризики – це наслідки невизначеності, пов'язаної з діями уряду. Причому не лише національного, але і країни-імпортера. Податкове законодавство, правила використання хімічних речовин і правила утилізації відходів тваринництва, рівень оплати за надання цінової підтримки або доходів є прикладами урядових рішень, які можуть мати серйозний вплив на сільськогосподарський бізнес. І не завжди цей вплив на часі або несе конструктив для виробників. Наприклад, зміни в урядових правилах, що стосуються використання пестицидів для сільськогосподарських культур або ліків для домашньої худоби, можуть змінити вартість продукції, або рішення іноземної держави обмежити імпорт певної культури може знизити ціну цього врожаю. Інші інституційні ризики можуть виникнути через обмеження в природоохоронній діяльності, землекористуванні або кредитній політиці.

5. Фінансові ризики – пов'язані з отриманням і фінансуванням капіталу підприємства. Виробник може ризикувати внаслідок коливань процентних ставок за позиковим капіталом або зазнавати труднощів з грошовим потоком, якщо не вистачає коштів для погашення кредитів. Використання позикових коштів означає, що частина доходів від бізнесу повинна бути направлена на погашення заборгованості.

6. Інноваційні ризики – ймовірність втрат, що виникають при вкладанні підприємством коштів у виробництво нових товарів, послуг, які можливо не знайдуть очікуваного попиту на ринку. Оцінка ризиків такого типу передбачає, зазвичай, оцінку привабливості одного з видів інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств та вибір найменш ризикованого з точки зору максимізації кінцевого фінансового результату і можливості виробництва якісної і конкурентоспроможної продукції. Низький рівень науково-технічного потенціалу сільського господарства, втрата лідерства за важливими напрямками науково-технічного розвитку підвищує ступінь ризикованості галузі.

7. Інформаційні ризики – передбачають формування управлінського рішення в умовах інформаційної невизначеності або викривлення інформації. Для сільського господарства характерною є слабка інформованість товаровиробників відносно кон'юнктури ринку, низька якість інформаційного забезпечення діяльності підприємств галузі, нерозвиненість інформаційної інфраструктури на сільських територіях. Брак інформації погіршує умови господарювання та торгівлі, підвищує ризики та зменшує довіру між учасниками ринку сільськогосподарської продукції, знижує ефективність та результативність її реалізації.

8. Юридичні ризики – ризики припинення діяльності або накладення штрафних санкцій на суб'єкт господарювання за недотримання ним законодавства або порушення укладених угод. За оцінками юристів сьогодні до 30% земель, що знаходяться у користуванні агрохолдингів оформлені із суттєвими порушеннями.

9. Соціальні ризики – визначають рівень розвитку сільських територій та трудового потенціалу.

10. Агроекологічні ризики – одні з найнебезпечніших ризиків у аграрному секторі. Такі ризики пов'язані з використанням хімічних засобів та їхнім впливом на навколишнє середовище, з викидами вуглецю від продуктів життєдіяльності сільськогосподарських тварин, зі зменшенням біорізноманіття від розширення оброблюваних площ.

Господарюючі суб'єкти можуть відмовитись від ризику або прийняти його. Прийняття ризику має підкріплюватися економічними вигодами для суб'єкта, який погоджується прийняти цей ризик на себе. Водночас потенційні вигоди мають відповідати економічній вартості ризику.

Висновок. В процесі дослідження визначено, що ризик – це усвідомлена можливість небезпеки можливість збитків або неуспіху в якійсь справі, можливість втрати частини активів, недоотримання або неотримання прибутку в результаті впливу несприятливих факторів під час проведення господарської діяльності. В сільському господарстві можна виділити такі види ризиків залежно від їх природи та впливу: виробничі, цінові або ринкові, кадрові, інституційні, фінансові, інноваційні, інформаційні, юридичні, соціальні, агроекологічні.

При прийнятті ризику суб'єкти повинні навчитись управляти ним, для можливої його мінімізації. При управлінні ризиками в агробізнесі суб'єкти можуть використовувати різні типи інструментів. Залежно від мети і умов використання, виділяють три основні типи таких інструментів: управлінські рішення, послуги/інструменти приватного сектору та державні програми.

Для захисту від ризиків неврожаю потрібні інноваційні технології управління обробкою посівів засобами захисту рослин, внесенням мінеральних добрив, збору та зберігання врожаю. Для зменшення ризику втрати врожаю, потрібні інвестиції в сучасну сільськогосподарську техніку. Малі і середні товаровиробники можуть об'єднуватись в кооперативи для зменшення витрат та максимізації прибутків. Захистом від ризику падіння цін може слугувати використання фінансових інструментів – ф'ючерсів, пут-опціонів.

Література.

1. Бруханський Р.Ф. Оптимізація обліково-інформаційного забезпечення стратегічного менеджменту аграрних підприємств України. *Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe*. URL: <http://scaspee.com/6/post/2013/01/6.html>.
2. Горшков Д. Об'єктивність ризиків і страхова реальність. *Агробізнес сьогодні*. URL: <http://www.agro-business.com.ua/>.
3. Жмуденко В. О. Особливості управління ризиками в аграрній сфері. Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. праць; за ред. М. І. Зверькова, та ін.. – Одеса: Одеський національний економічний університет. 2015. Вип. 3. № 58. С. 55-61.

4. Лисенко В. Корпоративна стратегія управління ризиками в агробізнесі. *Agricultural and Resource Economics*. 2017. Вип. 3. № 4. С. 97-108.
5. Мазур Н.А. Класифікація ризиків аграрного підприємства для цілей бухгалтерського обліку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2014. Вип. 2. С. 1264-1268.
6. Як фермеру управляти ризиками? URL: <http://carefield.com.ua/blog/id/jak-fermeru-upravljati-rizikami-137/>

УДК 613.15

ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ЗАГРОЗ В ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ РОСЛИННИЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

FACTORS OF THREATS IN THE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF PLANT DIRECTION

ІСАКОВ М.Г., ЗІОНГ Л., ШАКУН В.Ю.,
здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти*,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

Визначено фактори виникнення загроз в діяльності аграрних підприємств рослинницького спрямування. Визначено, що сільське господарство взагалі, та рослинницька галузь зокрема, є ризикованими через дію екзогенних та ендегенних факторів, вплив яких зумовлений особливостями галузі рослинництва, що необхідно враховувати при пошуку та обґрунтуванні методики оцінки рівня економічної безпеки функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, ризики, сільське господарство

Factors of threats in the activity of agrarian plant enterprises have been identified. It is determined that agriculture in general, and the crop industry in particular, are risky due to exogenous and endogenous factors, the impact of which is due to the characteristics of the crop industry, which must be taken into account when searching and justifying methods of assessing economic security and development of agricultural enterprises.

Key words: economic security, threats, risks, agricultural

Постановка проблеми у загальному вигляді. Управління економічною безпекою аграрних підприємств спрямоване на забезпечення стійкого та безпечного стану всіх інститутів господарювання. Таке управління не можливе без розуміння керівниками підприємницьких структур галузі про можливі чинники впливу зовнішнього середовища та тенденції їх зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання економічного захисту та дотримання безпеки основної діяльності аграрних підприємств широко висвітлені у працях таких вітчизняних вчених, як В. Андрійчука, О. Витвицької, Н. Гавкалової, Ю. Данька, Л. Мармуль, В.Онегіной, Г. Черевка, Б. Язюка, О. Шабінського та інших. Проте, розгляд факторів з урахуванням динамічності та турбулентності зовнішнього середовища не втрачає своєї актуальності, а результати досліджень можуть сприяти вчасному коригуванню стратегій розвитку підприємств, підвищенню конкурентоздатності на цільовому ринку, що, відповідно, забезпечить зростання ефективності функціонування.

* Науковий керівник – Дудник О.В., к.е.н., доцент